

بسمه تعالی

گزینش علامه شریف رضی رحمته الله علیه و ماندگاری نهج البلاغه

سخنان امام امیرالمؤمنین علی علیه السلام از آغاز مورد توجه یاران آن حضرت و سایر محدثان و فرهیختگان قرار گرفته و در این ارتباط کتابهای فراوانی به نام: «خطب امیرالمؤمنین علیه السلام» از «حارث بن عبدالله همدانی» متوفای ۶۵ هجری^۱، «زید بن وهب جُهَنی کوفی» متوفای ۹۶ هجری^۲، «اسماعیل بن مهران» از اصحاب امام رضا علیه السلام^۳، «نصر بن مزاحم منقری کوفی» متوفی ۲۰۲ هجری^۴، «هشام بن محمد بن سائب کلبی کوفی» متوفای ۲۰۴ هجری^۵، «محمد بن عمر واقدی بغدادی» متوفای ۲۰۷ هجری^۶، «عبدالعظیم بن عبدالله علوی حسنی» متوفای ۲۵۰ هجری^۷، «قاضی نعمان مغربی» متوفای ۳۶۳ هجری^۸ و «مأة کلمة»، «عمرو بن بحرجاحظ بصری» متوفای ۲۵۵ هجری^۹ و دیگران، تألیف شده ولی هیچکدام مانند «نهج البلاغه» ماندگار، معروف، مورد توجه و استفاده و استناد قرار نگرفته است بطوری که درباره آن صدها ترجمه و شرح نگاشته شده است.^{۱۰}

۱- الطبقات الكبرى، ج ۶، ص ۱۶۸

۲- فهرست شیخ طوسی، ص ۱۳۰

۳- رجال نجاشی، ص ۲۶

۴- مصادر نهج البلاغه و اسانیده، ج ۱، ص ۷۶

۵- فهرست ابن ندیم، ص ۱۰۸

۶- فهرست ابن ندیم، ص ۱۱۱

۷- رجال نجاشی، ص ۲۴۷

۸- الذریعة، ج ۱۳، ص ۲۱۷

۹- الاعجاز و الايجاز، ص ۲۸

۱۰- شیخ آقا بزرگ طهرانی متوفای ۱۳۸۹ هجری، ۱۴۸ ترجمه و شرح نهج البلاغه را معرفی کرده‌اند (الذریعة الی تصانیف الشیعة ج ۱۴، ص ۱۱۱-۱۶۱، چاپ اول: نجف اشرف، مطبعة الآداب، ۱۳۸۱ هجری)، علامه امینی متوفای ۱۳۹۰ هجری، ۸۱ ترجمه و شرح را نام می‌برند. (الغدیر فی الکتاب و السنة و الأدب ج ۴، ص ۲۵۷-۲۶۵، چاپ چهارم، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی، ۱۳۸۵ شمسی)، سید عبدالزهراء حسینی خطیب متوفای ۱۴۱۴ هجری، ۱۳۹ ترجمه و شرح نهج البلاغه به انضمام کتب پیرامونی آن را معرفی کرده‌اند. (مصادر نهج البلاغه و اسانیده ج ۱ ص ۲۲۱-۲۹۰، چاپ چهارم، بیروت: دار الزهراء، ۱۴۰۹ق،

البته عوامل گوناگونی در این ماندگاری دخالت داشته ولی آنچه بیشتر بنظر می‌رسد و کمتر بدان توجه شده است: هنر شریف رضی علیه السلام در انتخاب و گزینش کلمات امام علیه السلام بوده است. شخصیت علمی، اخلاقی، ادبی و فقهی شریف رضی علیه السلام درک و دریافت جامع او از معارف و علوم علوی و نیز وثاقت و امانت ایشان مانع از قطع و حذف مطالب مربوطه‌ای که باعث نقص و یا اشتباه در انتقال موضوع شود، می‌گردد. یعنی گزینش‌های ایشان در انتخاب بخش‌هایی از احادیث و حذف و قطع برخی از آنها طوری بوده که به اصل مطلب و محتوای اصلی آن ضرر و خللی وارد نمی‌آمده و سبب نارسائی، اجمال و یا اشتباه در مراد نمی‌گردید و این کار بزرگ و ارزشمندی است که جز از شخصیت‌های بارز والای علمی و اخلاقی برنیاید.

و بقول علامه سیدمحسن امین: روشن است کسی که می‌خواهد ارزشمندترین جواهر را از بین جواهرهای زیادی برگزیند حتماً باید کارشناس حاذق و گوهرشناس سطح بالا باشد، بنابراین علامه شریف رضی علیه السلام با گزینش خود (نهج البلاغه) کاری بسیار مهمتر از تألیفات خودش انجام داده است همان‌گونه که درباره «ابوتمام» وقتی «دیوان حماسه» (منتخبات اشعار عرب) را جمع‌آوری و گزینش کرد، گفته شد: مقام شعری ایشان در گزینش‌ها از اشعار خودش برتر و بالاتر است.^۱

گوهر نابی از میان گوهرها

سخنان امام علیه السلام بسیار بیشتر از آن مقداری است که در نهج البلاغه آمده، شایان ذکر است بخش عظیمی از آن در مجموعه ۳۰ جلدی بنام «موسوعة الاحادیث العلویه» از سوی بنیاد نهج البلاغه منتشر شده است. امام امیرالمؤمنین - درود خدا بر او - در میان مردم و پناهگاه علمی و دینی جامعه بوده و همه اقشار و اصناف اعم از «بدوی»، «شهری»، «عالم»، «فقیه» و ... به ایشان مراجعه نموده و از راهنمایی‌ها و سخنان حضرتش استفاده می‌کردند، بدیهی است که آنان سؤال‌های مختلفی مطرح می‌کردند و امام علیه السلام هم طبق سطح معلومات آنان و فهم و نیازشان پاسخ می‌دادند و سخنانی ایراد می‌فرمودند که در کمال فصاحت و بلاغت و مطابق مقتضای حال و مخاطب بوده است. لذا همه کلمات امام علیه السلام از این دیدگاه یکسان نبوده و بلاغت ایجاب می‌کرده که برای افراد معمولی، مطابق درک و نیازشان صحبت

آیت‌الله رضا استادی حفظه الله، ۳۶۰ عنوان ترجمه و شرح نهج البلاغه به انضمام کتب پیرامونی آنرا ذکر کرده‌اند. (کتابنامه نهج البلاغه، ص ۵-۶، چاپ اول، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۵۹ شمسی).

۱- اعیان الشیعه، ج ۹ ص ۲۱۸ (بیروت: دار التعارف، ۱۴۰۳ ق)، مصادر نهج البلاغه و اسانیده ج ۱ ص ۱۰۶ (چاپ چهارم: بیروت: دار الزهراء، ۱۴۰۹ ق).

نماید و غیر از آن خلاف بلاغت و مصلحت است. مثلاً پاسخ امام (علیه السلام) به «اصبغ بن نباته»، «اویس قرنی»، «حجر بن عدی» و «زید بن صوحان» که از کبار صحابه و یاران سطح بالای امام بودند، با پاسخ به آن «عرب بدوی» دور از حوزه دانش و اندیشه که درباره غذا و دوا و مسائل زناشویی سئوالاتی مطرح می‌کرده، یکسان نبوده و یا سخنرانی و ایراد خطبه در مجامع عمومی و نمازهای جمعه و دیگر موارد بسیار حساس و مهم مانند خطبه غزاء تفاوت می‌کرده و در مستوای عالی قرار داشته است.

در هر صورت مهم اینجاست که با شناخت و شهادتی که همگان بر وثاقت و امانت شریف رضی (علیه السلام) دارند، قطعاً قسمتهایی را که ایشان حذف کرده، نقصانی و خللی در ارائه مطالب آورده شده ایجاد نمی‌کرده و اینطور نبوده که بدون توجه به ارتباط مطالب و یا ایجاد شبهه، حذف یا قطع عبارات صورت گرفته باشد.

تألیف با توجه به مسایل اجتماعی و سیاسی

علامه شریف رضی (علیه السلام) در زمان خود به دیگر مسایل اجتماعی، سیاسی توجه داشته و با وجود «نحله‌ها» و «فرقه‌ها»، مطالبی را گزینش کرده که در مجموع نشان دهنده مکتبی باشد که علاوه بر بیان عقیده و مرام حق، موجبات تفرقه، چالش و تنش را فراهم نیابد و اخوت اسلامی را خدشه‌دار نکند. مخصوصاً جایی که دشمنان در صدد ایجاد اختلاف و درگیری‌های مذهبی و قومی هستند. سید رضی (علیه السلام) با داشتن شرائط لازم علمی و اشراف بر منابع اسلامی و نیز آگاهی و شناخت جامعه و توجه به مسایل کلامی و اختلافات مذهبی و اعتقادی طوری گزینش کرده که هم حقیقت برای اهل حق روشن شده و هم چالش و تنش را دفع کند.

مثلاً هم خطبه «شششقیه» را آورده، که صریحاً درباره حوادث پس از پیامبر اکرم - درود خدا بر او و خاندانش - و مسأله خلافت و امامت مطرح شده و هم خطبه ۱۳۴:

«قد شاوره عمر بن الخطاب فی الخروج إلى غزوة الروم بنفسه»

که امام با کمال خیرخواهی این مطالب را فرمود: «بی تردید اگر تو شخصاً به سوی دشمن حرکت کنی و رویارویشان قرار گیری و شکست بخوری، دیگر تا دورترین سرزمین‌های اسلامی، مسلمانان را پناهگاهی نماند که پس از تو بدان روی آورند. و همچنین در خطبه ۱۴۶:

«فَكُنْ قُطْباً وَاسْتَدِرِ الرَّحَى بِالْعَرَبِ»

آنگاه که خلیفه دوم درباره جنگ با ایرانیان مشورت خواست امام فرمودند: جایگاه فرماندهی سپاه، جایگاه رشته دُرْدانه‌هاست که محور تجمع و هماهنگی نیروهاست اگر آن رشته گسیخته گردد موجب تفرقه و شکست شود و دیگر آن جمع میسر نباشد. و همچنین در خطبه ۱۶۳

«وَمَا بِنُ أَبِي تُفَّافَةَ وَلَا ابْنَ الْخَطَّابِ بِأَوْلَى بِعَمَلِ الْحَقِّ مِنْكَ وَأَنْتَ أَقْرَبُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَشَيْخَتِهِ رَحِمَ مِنْهُمَا...»

بنابراین، گزینش و تقطیع شریف رضی رحمته الله علیه خود هنر بزرگی است که آثار خیر اجتماعی و سیاسی را به دنبال داشته و هم حقانیت مذهب را نشان داده است.

و نکته دیگر آنکه امام رحمته الله علیه مطالب مهم عرفانی و اخلاقی را در سطح عالی ادبیات و با فصاحت و بلاغت ممتاز ایراد می فرموده تا در جان مخاطب تحول معنوی و شکوه ایمان و معرفت بوجود آید.

علامه شریف رضی رحمته الله علیه با گزینش این خطبه‌ها نقش مهمی در ایجاد فضای تربیتی و اخلاقی عمیق ایفا کرده است، همان طور که پس از روایت خطبه «غزاء» می نویسد :

«وَفِي الْحَبْرِ أَنَّهُ رحمته الله علیه لَمَّا خَطَبَ بِهَذِهِ الْخُطْبَةِ اِقْشَعَرَتْ لَهَا الْجُلُودُ وَبَكَتِ الْعُيُونُ وَرَجَفَتِ الْقُلُوبُ».

روایت است : آنگاه که امام - درود خدا بر او - این خطبه را ایراد می فرمودند : بدن‌ها می لرزید و سیلاب اشک از دیده‌ها جاری بود و دل‌ها در سینه‌ها می تپید.

سید جمال الدین دین پرور